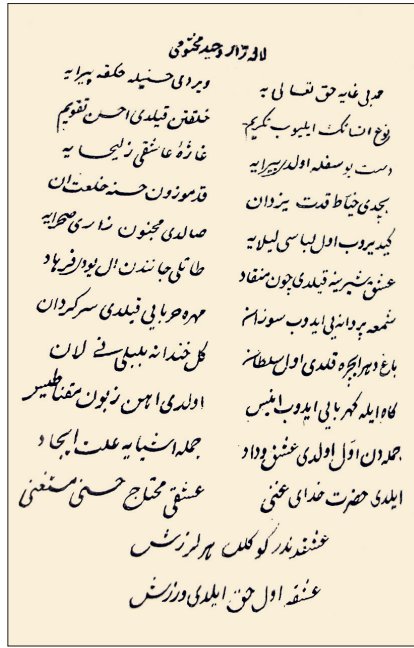

marına yerleşti, ardından Rumeli şehirlerini dolaştı. I. Mahmud 1730'da tahta çıkınca affedilip İstanbul'a geldi ve burada vefat etti. Ölümüne, "Âh göçdi Mahtûmî" (1145) sözüyle tarih düşürülmüştür. Çoğunlukla kullandığı "Vahîd" mahlası yanında divanının şarkılar kısmındaki manzumelerle bazı eserlerinde "Mahtûmî"yi de kullanmıştır. Bu ikinci mahlas daha çok halk şiiri çevreleriyle ilgisini gösterir. Çünkü Şermî (ö. 1127/1715) gibi önemli halk şairlerinden bu tarzın inceliklerini öğrenmiştir. Kendi döneminde daha çok Mahtûmî Ağa olarak anılmasına rağmen edebiyatta Vahîd-i Mahtûmî diye tanınmıştır.

Eserleri. 1. *Divan*. 1129'da (1717) tertiplenen 445 manzumelik esere dönemin bazı şairleri takriz yazmıştır. Divanda on dokuz kaside, kırk dört tarih manzumesi, iki terkibibend, üç müseddes, "Murabbaât ve Şarkıyyât ve Türkmanıyyât ve Gayrihi" başlığı altında otuz biri hece vezniyle toplam 101 manzume, 198 gazel, yirmi üç rubâî, on kıta, otuz bir nazım, on iki beyit ve bir lugaz yer almaktadır. Divanın özellikle şarkılar bölümündeki heceyle yazılmış manzumeleri onun aynı zamanda halk şairi olarak anılmasını sağlamıştır. Üzerinde Bahattin Kahraman'ın doktora çalışması yaptığı divanın (bk. bibl.) çoğu İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 772, 1753, 5490) ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Hacı Mahmud Efendi, nr. 3505/1, 5175; Lala İsmâîl, nr. 499; Hafid Efendi, nr. 478/1; Yazma Bağışlar, nr. 3121) olmak üzere çeşitli kütüphanelerde kayıtlı on üç nüshası tesbit edilmiştir. 2. *Lâlezâr*. Günümüzde Yunanistan sınırları içinde kalan Yenişehir-i Fenâr için yazılmış bir şehrengizdir. Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshasında (Hafid Efendi, nr. 478/3), "Yenişehir'de menfi iken istifâ için Kaptan Mustafa Paşa'ya nev-zemîn yapıp irsâl etmiştir" kaydı vardır. Tamamı 524 beyit olup özellikle Yenişehir-i Fenâr ve lâle isimleri bakımından kayda değer bir eserdir; ismini de buradan almıştır. Divanda yer alan manzumenin ayrıca İstanbul Üniversitesi (TY, nr.

Vahîd-i Mahtûmî'nin *Lâlezâr* adlı eserinin ilk sayfası (İÜ Ktp., TY, nr. 9860)

9860), Fâtih Millet (Ali Emîrî Efendi, Manzum, Edeb ve Muhadara, nr. 975), Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege kütüphaneleri ile Ankara Millî Kütüphane (Yz. FB, nr. 533/2) ve Viyana Österreichische Nationalbibliothek'te (nr. 22/2, 10) nüshaları vardır. 3. *Sergüzeşt-i Garîb-i Bağdâdî*. Divan nüshalarının çoğunda bulunan bu manzume haris bir kişiliğe sahip Bağdatlı bir şahsın başına gelenlerin anlatıldığı 120 beyitlik bir mesnevidir. 4. *Nâme-i Âşıkâne-i Manzûm*. Yine divanında yer alan otuz dokuz beyitlik bu mesnevi sevgiliye yazılmış bir mektuptur. 5. *Arz-ı Hâl-i Mahtûmî Berây-i Sultân Mahmûd Han*. Şairin affedilmesi için I. Mahmud'a yazdığı seksen üç beyitlik mesnevi bir nevi hal tercümesi olup tam nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Lâleli, nr. 2012). 6. *Târih (Mora Seferi)*. Şair bu tek

mensur eserinde III. Ahmed'in 1126 (1714) yılında yaptığı Mora seferini anlatmaktadır. Her güne ait olayların ve sefer sırasında geçilen menzillerin kaydedildiği eser Sevîm Üngün tarafından yayımlanmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Râmîz, *Âdâb-ı Zurefâ*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3873, vr. 88*; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Mecelletü'n-nişâb*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 388*; *Sicill-i Osmânî*, IV, 352; Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul*, İstanbul 1958, s. 58; M. Fuad Köprülü, *Türk Saz Şairleri*, Ankara 1962, s. 398; Vasfi Mahir Kocatürk, *Divan Şiiri Antolojisi*, Ankara 1963, s. 227; Bahattin Kahraman, *Vahîd Mahtûmî: Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Eserlerinin Tenkitli Metni* (doktora tezi, 1995), SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ali Canip Yöntem, "Hem Divan Hem Halk Şairi Vahîd Mahtûmî", *TDED*, III/3-4 (1949), s. 267-274; Sevîm Üngün, "Vahîd Mahtûmî ve Mora Fetih-nâmesi", *TD*, XV/20 (1965), s. 101-116; XVI/21 (1966), s. 63-76; XVII/22 (1967), s. 169-180; Mustafa İsen, "Edebiyat Tarihimizin İlginç Bir İsmi Vahîd Mahtûmî", *Millî Folklor*, II/14, Ankara 1992, s. 12.

BAHATTİN KAHRAMAN

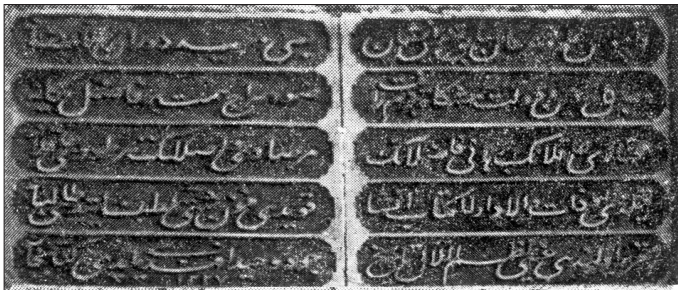
VAHİD PAŞA KÜTÜPHANESİ

Reisülküttâb

Mehmed Emin Vahîd Paşa'nın
(ö. 1828)

Kütahya'da kurduğu kütüphane.

Vahîd Paşa, 19 Zilkade 1226 (5 Aralık 1811) tarihli vakfiyesinde bir müddet sürgün olarak kaldığı Kütahya'da şehrin çok sayıdaki talebe ve hocasının kitap sıkıntısı çektiğini görünce burada bir kütüphaneye yaptırmaya karar verdiğini söyler. Kütüphanenin aslını teşkil eden 217 kitap, vakfiyede belirtildiğine göre önce Yıldırım Bayezid Camii mihrabının sol yanında maksûredeki dolap içine konmuş (VGMA, nr. 579, s. 706), bir yıl sonra Kütahya Uluca-mii adıyla da bilinen aynı caminin son cemaat yerinin batı tarafındaki bir bölüm kütüphane haline getirilmiştir (Uzunçarşılı, s. 129). Kütüphane odasının inşaat masraflarını gösteren belgeden anlaşıldığına göre buraya 2040 kuruş harcanmış, odanın donatımı için sadece 383 kuruş sarfedilmiştir (BA, DBŞM, nr. 7965). Bu tarihten sonra da Vahîd Paşa, gerek memur olarak gerekse mâzulen bulunduğu yerlerden kütüphanesine birçok eser gönderip koleksiyonunu zenginleştirmiştir (VGMA, nr. 579, s. 621, 680, 684, 688, 695-699; BA, D. AMH, nr. 25 312; BA, Cevdet-Maarif, nr. 2343; BA, EV. HMH, nr. 8264, 8289 ve 8322).

Vahîd Paşa
Kütüphanesi'nin
kitâbesi

VAHİD PAŞA KÜTÜPHANESİ

Vahid Paşa, vakfiyesinde şehrin âlimlerinin görüşleri alınarak seçilecek iki hâfız-ı kütübün tatil günü cuma dışında kütüphanede bütün gün bizzat bulunmaları üzerinde ısrarla durmaktadır (VGMA, nr. 579, s. 702-703). Ayrıca bunların günlük 60'ar akçe olan ücretlerinin yanında vakfettiği değirmenin kârını da alacaklarını belirtmiştir (VGMA, nr. 579, s. 702). Buna karşılık hâfız-ı kütübler kaybolan kitapları tazmin edecek, ciltleri yıpranan kitapların tammir masrafları da vakfın artan gelirlerinden karşılanacaktır (VGMA, nr. 579, s. 703). Diğer birçok vakıf kütüphanesinde olduğu gibi kütüphaneyi temizlemek için bir ferrâş görevlendirilmiştir. Kitapların sayımını her yılın muharrem ayında şehir kadısının, müftü ve âlimlerin nezâretinde yapılacak, sayım sonrası kütüphanedeki kitapların yeni bir katalogu hazırlanarak vakfın mütevellisine gönderilecektir.

Kütüphane haftanın altı günü açık tutulacağı için dışarıya ödünç kitap verilmesi şart koşulmuş, özellikle şehrin ileri gelenleri ve idarecilerinin aracılığıyla hâfız-ı kütüblere baskı yapılarak bu kuralın ihlâl edilmemesi ısrarla istenmiştir. Ayrıca vakfın artan geliri Kütahya şehri ulemâsının ihtiyaç duyacakları kitapların satın alınmasına tahsis edilmiştir (VGMA, nr. 579, s. 703-704). Başbakanlık Arşivi'ndeki bir belgede Vahid Paşa'nın, gelirini Kütahya'daki kütüphanesine vakfettiği değirmenin 1230 (1815) yılına ait muhasebesi bulunmaktadır. Vahid Paşa'ya Kütahya'dan gönderilen bu muhasebe bilançosunda değirmenden gelen 320 kuruşluk gelirin nerelere harcadığı belirtilmiştir. Molla Bey diye tanınan İbrâhim Edhem Bey ve diğer hayır sahiplerinin bağışlarıyla Vahid Paşa Kütüphanesi koleksiyonu zaman içinde zenginleştirilmiştir. Bugün Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi adıyla varlığını sürdüren kütüphanede 3085 yazma (420 Türkçe, 2473 Arapça, 192 Farsça) ve 4161 eski harfli matbu eser yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Vahid Paşa'nın Kütahya'daki Kütüphanesinin 1226 Tarihli Vakfiyesi, VGMA, nr. 579, s. 700-712; Şer'iyye Sicilleri, Evkâf-ı Hümâyun Müfettişliği, nr. 315, s. 137^{a-b}; *İbrahim Edhem Bey'in Vahid Paşa Kütüphanesi'ne Vakfettiği Eserlerin Vakfiyesi*, Kütahya Şer'iyye Sicilleri, nr. 33, s. 50-52; Kütüphaneye koyduğu kitapların listesi için bk. s. 27; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932, s. 21, 129; Hamza Güner, *Kütahya Camileri*, Kütahya 1964, s. 20-21; Ara Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi, Bir Deneme", *Kütahya: Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan*, İstanbul 1981-82, s. 317;

H. Sibel Çetinkaya, *Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri (İstanbul Dışındaki), Anadolu Selçuklu Döneminden Cumhuriyet Dönemine Kadar* (doktora tezi, 2006), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 375-382; Mustafa Yeşil, "Kilisli Vahid Paşa Kütüphanesi", *Ülkü*, III/25, Ankara 1949, s. 17-18; Ali Aksakal, "Vahit Paşa ve Kütahya Vahit Paşa İl Halk Kütüphanesi", *Vahit Paşa'nın Sesi*, XV/15, Kütahya 1990, s. 11-12; Mehmet Taşkın, "Vahid Paşa ve Kütüphanesi", *Yedi İklim*, X/68, İstanbul 1995, s. 86-88; Mustafa Erdoğan – Atilla Batur, "Kütahya Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan Türkçe El Yazmaları-I: Divanlar", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, I/2, Kütahya 1999, s. 207-215.

İSMAİL E. ERÜNSAL

VÂHİDÎ

(واحدى)

(ö. X./XVI. yüzyıl)

Anadolu'daki
derviş zümrelerine dair
Menâkıb-ı Hoca-i Cihân
adlı eseriyle tanınan müellif
(bk. MENÂKIB-ı HOCA-İ CİHÂN).

VÂHİDÎ

(الواحدى)

Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed
b. Muhammed en-Nisâbüri
(ö. 468/1076)

Müfessir ve Arap dili âlimi.

Nişâbur'da doğdu. Araplar'ın Benî Kudâa kabilesine mensuptur. Mettûye ve Vâhid adındaki atalarına nisbetle Mettûyi ve Vâhidî nisbeleriyle anılmış, ancak Vâhidî diye şöhret kazanmıştır. Ticaretle uğraşan ailesi Rey ve Hemedan arasındaki Sâve'den Nişâbur'a göç etmiştir. Vâhidî, önce Nişâbur âlimlerinden Ebû Ömer Saîd b. Hibetullah el-Bistâmî'den hüsn-i hat öğrendi ve Kur'an'ı ezberledi. Daha sonra Ebû Bekir Ahmed b. Hasan el-Hîrî, Ebû Tâhir Muhammed b. Muhammed b. Mahmiş ez-Ziyâdî ve Hasan b. Muhammed el-Herevî'den hadis; Ebû Osman Saîd b. Muhammed el-Hîrî, Ebû'l-Kâsım Ali b. Ahmed el-Büstî ve Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Fârisî'den kıraat dersleri aldı. Sarf, nahiv, meânî, lûgat, şiir ve edebiyatı Ebû'l-Hasan İmrân b. Mûsâ el-Mağribî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Kuhendîzî ed-Darîr, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Muhammed el-Arûzî gibi hocalardan öğrendi. Tefsir ve kıraat ilmini üzerinde etkisi açıkça görülen hocası Ebû İshak es-Sa'lebî'den tahsil etti. Kaynaklarda ilmi seyahatlerde bulundu-

ğu belirtiliyorsa da nerelere gittiği zikredilmemektedir. Bununla birlikte bazı eserlerindeki ifadelerden Cürcân, İsfahan ve Bağdat'a gittiği anlaşılmaktadır (*et-Tefsîrû'l-basîf*, neşredenin girişi, I, 67-68; Cevde Muhammed Muhammed el-Mehdî, s. 65). Uzun yıllar medreselerde ders veren Vâhidî aralarında Ebû'l-Abbâs Ömer b. Abdullâh b. Ahmed el-Ergiyânî ve kardeşi Ebû Nasr Muhammed el-Ergiyânî, Ebû Muhammed Abdülcebbâr b. Muhammed el-Hewârî, *el-Kâmil* müellifi Ebû'l-Kâsım el-Hüzelî, Ebû Bekir Yahyâ b. Abdürrahîm el-Makberî, Ahmed b. Muhammed el-Meydânî'nin de yer aldığı pek çok talebe yetiştirdi. Vâhidî, Cemâziyelâhîr 468'de (Ocak-Şubat 1076) yetmiş yaşlarında iken (İbnü'l-İmâd, V, 292) Nişâbur'da vefat etti.

Kaynaklarda allâme, muhaddis, tefsirde asrın imamı, fakih, Arap dilinde ve nahivde üstat, şair gibi sıfatlarla nitelenen Vâhidî'nin yaşadığı dönemde üne kavuştuğu, Nizâmülmülk'ün ve kardeşinin kendisine saygı gösterdikleri kaydedilir. İtikadında Eş'arî, amelde Şâfiî mezhebine mensuptu. Eserlerinde Ehl-i sünnet akaidini savunmuş, Kaderiyye, Müşebbihe, Mucessime gibi fırkalara karşı mücadele etmiştir. Tefsir ve Kur'an ilimleri alanındaki üstünlüğü yanında Arap dili ve edebiyatındaki birikimiyle de tanınmıştır. İbn Teymiyye onun, hocası Sa'lebî'den daha iyi Arapça bildiğini belirtmiş (*Minhâcû's-sünne*, VII, 91, 312), kendisinden bazı manzumeler nakledilmiştir (Yâkût, XII, 260-262). Öte yandan eserlerinde fikhî izahlara yer vermesi bu alandaki bilgisini, *Kitâbü'l-Megâzî* adlı kitabı da siyer ve megâzî alanındaki birikimini göstermektedir. Ancak eserlerinde yer yer zayıf ve mevzû hadislerle İsrâiliyat'a rastlanması yüzünden eleştirilmiştir (İbn Teymiyye, bk. bibl.; ayrıca bk. *et-Tefsîrû'l-basîf*, neşredenin girişi, I, 98-100).

Eserleri. 1. *el-Basîf fî tefsîri'l-Kur'ân*. Döneminin en önemli tefsirlerinden biri olup 446 (1054) yılında tamamlanmıştır (*et-Tefsîrû'l-basîf*, XXIV, 476). Başta hadis olmak üzere sahâbe, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn ile müfessirlerin görüşlerinin zikredildiği eserde lugavî ve nahvî izahlar yanında kıraatlere, fıkıh ve kelâm konularına, nüzûl sebeplerine yer verilmiştir. Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân*'ı en önemli kaynaklarından biridir. Zayıf ve mevzû rivayetler yanında tefsirle ilgisi bulunmayan lugavî ve nahvî izahların uzatılması gibi sebeplerle eleştirilmiştir (a.g.e., II, 192; III, 13). Eser, bölümler halinde Câmiatü'l-